

It is grounded that the establishment and research of a motive for committing a murder is essential condition for the full and qualitative investigation of such offenses. This is due to the fact that the motive not only affects the classification of the act and is the obstacle to be proven in criminal proceedings, but also has the inextricable link with other elements of forensic characteristics. It is determined that detecting hooligan motive of a murder it is possible to fully explore perpetrator's identity and to determine the specific behavior of a criminal that could provoke a crime.

Keywords: *forensic characteristics of crimes, crime motive, hooligan murder, perpetrator's identity.*

УДК 343.163(477)

В. П. ГОРБАЧОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України*

ОСКАРЖЕННЯ СЛІДЧИМ РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА (РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ)

Проаналізовано тенденції розвитку в Україні правового інституту оскарження слідчим рішень, дій та бездіяльності прокурора з моменту запровадження інституту слідчих. З'ясовано, що з 1927 р. відмінено судовий порядок оскарження слідчим рішень прокурора і встановлено оскарження лише до вищестоящого прокурора. У 1960 р. відмінено обмеження кола вказівок прокурора, які могли бути оскаржені слідчим. А Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. передбачив загальне право оскарження слідчим будь-яких рішень, дій чи бездіяльності прокурора, зберігши при цьому відомчий порядок оскарження до вищестоящого прокурора, рішення якого є остаточним і не підлягає оскарженню до суду.

Ключові слова: *кримінально-процесуальний кодекс, прокурор, слідчий, вказівки прокурора, оскарження рішень прокурора.*

Проблема правового статусу слідчого у кримінальному процесі завжди привертала увагу дослідників. Це питання є багатограним, і одним із його аспектів є процесуальна самостійність слідчого та її гарантії. Однією з гарантій процесуальної самостійності слідчого є його право оскаржувати рішення, дії та бездіяльність прокурора. Регулювання цього питання в Україні мало певні етапи свого розвитку, вивчення яких є важливим для удосконалення чинного законодавства.

У дореволюційний період зазначені питання досліджувалися у роботах М. А. Буцьковського, О. А. Квачевського, А. Ф. Коні, П. І. Люблинського, М. В. Муравйова, В. К. Случевського, А. О. Соколова, І. Я. Фойницького, І. Г. Щеглової та ін. За радянських часів та у сучасний період питанням оскарження слідчим рішень, дій та бездіяльності прокурора приділяли увагу Ю. П. Аленін, М. І. Бажанов, Ю. М. Белозеров, В. П. Божьєв, Б. Т. Безлепкін, Є. П. Бурдоль, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевой, А. П. Гуляєв, В. Г. Даєв, І. І. Зарева, В. Ю. Захарченко, О. В. Капліна, Є. Г. Коваленко, Я. Ю. Конюшенко, Л. М. Лобойко, Л. А. Маріупольський, М. М. Михеєнко, О. Б. Муравін, Ю. В. Скрипіна, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, А. З. Туманянц, Л. Д. Удалова, Л. В. Чере-

чукіна, І. В. Чурікова, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, О. Г. Яновська та ін. Але у роботах зазначених авторів не було висвітлено генезис зазначеного інституту. Тому метою статті є з'ясування тенденцій розвитку інституту оскарження слідчим рішень, дій та бездіяльності прокурора в Україні з моменту запровадження інституту слідчих за радянських часів та у незалежній Україні.

Інститут оскарження слідчим рішень та дій прокурора запроваджено ще у Російській імперії. За Статутом кримінального судочинства 1864 р. (далі – СКС) [1, с. 148], слідчий був зобов'язаний виконувати законні вимоги прокурора з усіх питань, що стосувалися розслідування злочину і збору доказів (ст. 281). Закон передбачив тільки один виняток, коли слідчий мав право не виконувати законну вимогу (вказівку) прокурора й передати це питання на вирішення суду. Цей випадок стосувався вказівки прокурора щодо арешту обвинуваченого. Прокурор мав право запропонувати слідчому затримати обвинуваченого, який був залишений на волі або звільнений з-під варти. Однак, якщо слідчий вважав, що «обвинувачений не викликає щодо себе достатньої підозри у злочині, який тягнув за собою позбавлення всіх прав стану або втрату всіх особливих прав і переваг»,

то, не виконуючи такої вимоги прокурора, представляв про те подання до суду (ст. 285 СКС). Спір, який виникав між прокурором та слідчим, вирішував суд. Оскарження інших вказівок прокурора закон не передбачав. Але з урахуванням того, що у 1889 р. Сенат визнав право слідчого оцінювати законність вимог прокурора [2, с. 97–100], практика виробила таке правило, що слідчий мав право не виконувати будь-які незаконні вимоги прокурора та за вирішенням спору звернутися до суду [3].

Після краху Російської імперії та встановлення в Україні радянської влади була створена нова судова система та прокуратура. У 1922 р. затверджено Кримінально-процесуальний кодекс УСРР [4], який передбачав, що нагляд за проведенням попереднього слідства здійснювався прокурором, який вправі був знайомитися з актами попереднього слідства й давати вказівки слідчому про напрямок і доповнення слідства. Вказівки прокурора були обов'язковими для слідчого (ст. 121). Можливість оскарження слідчим цих вказівок не передбачалася, крім одного винятку. У випадку незгоди слідчого із пропозицією прокурора обрати запобіжний захід, змінити або скасувати його це питання вирішувалося судом (ст. 151). Крім того, передбачалася можливість оскарження слідчим до суду постанови прокурора, яку останній виносив за результатами розгляду скарги на повільність провадження, недотримання строків пред'явлення обвинувачення, застосування запобіжних заходів і незаконні дії слідчого (ст. 224).

Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927 р. [5] не змінив права прокурора давати вказівки слідчому про напрямок і доповнення слідства. Як і раніше, ці вказівки були обов'язковими для слідчого, можливість їх оскарження слідчим не передбачалася (ст. 115), а виняток становили лише вказівки про обрання, зміну або скасування обраного запобіжного заходу. Однак відтоді було передбачено оскарження не до суду, а до вищестоящого прокурора. Оскарження вказівок не зупиняло їх виконання (ст. 146). На відміну від КПК 1922 р., не передбачалося право слідчого оскаржувати рішення прокурора за результатами розгляду скарги на дії слідчого. Відсутність цього права відрізняла новий КПК УСРР 1927 р. від нового КПК РСФРР 1923 р., в якому передбачалося таке право слідчого [6, с. 123].

Пізніше право оскарження слідчим вказівок прокурора Прокуратура СРСР тлумачила ширше, ніж це було закріплено в КПК УСРР, і виходила з можливості оскаржувати й інші

вказівки прокурора. У своєму циркулярі № 58 від 25 вересня 1936 р. Прокуратура СРСР вказувала, що всі вказівки прокурора слідчому по суті розслідування, про напрямок розслідування (про проведення окремих слідчих дій, про притягнення як обвинувачуваного, про припинення справи тощо) повинні даватися обов'язково у письмовому вигляді. У випадку незгоди слідчого з розпорядженням прокурора слідчий вправі оскаржити це розпорядження вищестоящому прокуророві, не припиняючи виконання; у цьому випадку слідчий повинен направити вищестоящому прокуророві копію розпорядження прокурора, який здійснює нагляд, і свої заперечення [5, с. 110].

Право слідчого оскаржувати вказівки прокурора професор М. С. Строгович пов'язував із процесуальною самостійністю слідчого. На підставі зазначеного циркуляру він вказував, що слідчий вправі оскаржити будь-яке неправильне, на його думку, розпорядження прокурора вищестоящому прокуророві. У 1941 р. М. С. Строгович відзначав, що слідчий не є простим «агентом прокуратури», який механічно діє за вказівками прокурора, і навіть перебування інституту слідчих у системі прокуратури не утворює такого процесуального становища слідчого [7, с. 171]. У подальшому, вже під час дії нового КПК, він зазначав, що «слідчий – не технічний виконавець вказівок прокурора», а самостійна процесуальна фігура [8, с. 46].

За новим Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1960 р. [9], як і раніше, вказівки прокурора у зв'язку з порушенням і розслідуванням кримінальних справ за загальним правилом були обов'язковими для органів дізнання і попереднього слідства. Але ці вказівки були обов'язковими для слідчого за наявності двох умов: 1) якщо їх подано у письмовому виді й 2) якщо вказівки стосувалися проведення слідчих дій, що не вирішують наперед результату розслідування справи. Сутність вимоги письмової форми вказівок полягала у тому, що, формулюючи свої вказівки слідчому в письмовому вигляді, прокурор тим самим брав на себе відповідальність за їхню законність і обґрунтованість і за ті наслідки, які спричинить для справи їх виконання слідчим. У відповідності із другою умовою обов'язковими були вказівки прокурора про проведення різних слідчих дій, які не примушують слідчого до певного висновку щодо обставин справи (вказівки допитати свідка, провести експертизу й т. п.) [8, с. 45–46]. Слідчий мав право оскаржити такі вказівки вищестоящому прокуророві, але їх

оскарження не зупиняло їх виконання. При цьому на відміну від попереднього законодавства КПК 1960 р. не обмежував коло вказівок прокурора, які могли бути оскаржені слідчим.

Кримінально-процесуальний кодекс 1960 р. вперше у радянський період визначив вказівки, які не були обов'язковими для виконання слідчим і оскарження яких зупиняло їх виконання (ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 227 КПК). Це були вказівки про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду або про закриття справи. Виконання цих вказівок стосувалося самого змісту й результатів розслідування справи. У таких питаннях прокурор не вправі був примусити слідчого діяти всупереч його переконанню [8, с. 46]. Проте, В. П. Божьєв підкреслював, що слідчий не міг просто не виконати зазначені вказівки прокурора: це зробило б у ряді випадків безпредметним прокурорський нагляд за слідством [10, с. 46]. За законом (ч. 2 ст. 114 КПК), у разі незгоди слідчого із зазначеними вказівками прокурора він був вправі (а за думкою В. П. Божьєва – не тільки вправі, але й зобов'язаний [10, с. 47]) подати справу вищестоящому прокурору з письмовим викладом своїх заперечень. У такому випадку вищестоящий прокурор або скасовував вказівки нижчестоящого прокурора, або доручав проведення слідства у цій справі іншому слідчому. Оскарження зазначених вказівок (на відміну від інших) зупиняло їх виконання, але слідчий не мав права діяти всупереч вказівкам, якщо вони не скасовані вищестоящим прокурором [11, с. 99].

Закон встановлював конкретний обмежений перелік вказівок прокурора, які не були для слідчого обов'язковими та оскарження яких зупиняло їх виконання. Тому в літературі висловлювалися пропозиції щодо розширення кола таких вказівок прокурора та включення до їх переліку вказівок щодо застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту [11, с. 106].

КПК 1960 р. не передбачав судового порядку розгляду заперечень слідчого на вказівки прокурора. А пропозиції запровадити такий порядок викликали дискусії [12, с. 132–133].

Загальне право оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора КПК 1960 р., як і попереднє законодавство, не передбачав (крім оскарження вказівок прокурора). Таке право вперше врегулював лише Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. [13].

Новий КПК 2012 р. встановив, що слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказів-

ки прокурора, які надаються у письмовій формі. А невиконання слідчим законних вказівок і доручень прокурора тягне за собою передбачену законом відповідальність (ч. 4 ст. 40 КПК). Аналізуючи зазначену ст. 40 КПК 2012 р., Ю. П. Аленін та В. Ю. Захарченко дійшли висновку про те, що слідчий не має права оскаржувати доручення та вказівки прокурора; водночас вони пропонують надати слідчому право оскаржувати рішення (вказівки) прокурора [14, с. 124]. Вважаємо, що з таким висновком не можна погодитися, оскільки ст. 311 чинного КПК прямо передбачає, що під час досудового розслідування слідчий має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК. Вказівки та доручення є процесуальними рішеннями прокурора, тому вони теж можуть бути оскаржені слідчим [14, с. 601].

Письмова скарга слідчого протягом трьох днів подається до прокуратури вищого рівня щодо прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується. Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб (ст. 312–313 КПК).

Виникає питання, за яких умов слідчий має право оскаржити рішення, дії чи бездіяльність прокурора. Вважаємо, що слідчий має право оскаржити їх тільки у разі, якщо він вважає їх незаконними. Тому пропонуємо доповнити ст. 311 КПК, зазначивши в ній, що слідчий має право оскаржувати не «будь-які», а саме «незаконні», на його думку, рішення, дії чи бездіяльність прокурора. Водночас вважаємо дискусійним твердження І. В. Гловюк про те, що слідчий має право оскаржити не тільки рішення, дії чи бездіяльність прокурора, які, на думку слідчого, є незаконними, але й ті, які слідчий вважає необґрунтованими або такими, що негативно впливають на ефективність та оперативність розслідування [14, с. 601].

За КПК 2012 р. оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання (ч. 3 ст. 312 КПК), хоча за попереднім законодавством оскарження деяких вказівок прокурора зупиняло їх виконання. У зв'язку з цим О. Г. Яновська звертає увагу на те, що закон не забороняє слідчому у своїй скарзі викласти прохання про зупинення виконання оскаржуваних рішень чи дій прокурора до моменту розгляду скарги прокурором вищого рівня по суті та прийняття відповідного рішення [15, с. 663].

А. Ю. П. Аленін та В. Ю. Захарченко за аналогією з попереднім законодавством пропонують передбачити в законі положення про те, що виконання вказівок зупиняється з поданням слідчим заперечення на рішення (вказівки) щодо повідомлення про підозру, про кваліфікацію кримінального правопорушення та обсяг підозри або обвинувачення, про складання обвинувального акта або про закриття провадження [14, с. 124]. Вважаємо таку пропозицію слушною.

Особливий порядок закон передбачає для оскарження відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчим. У такому випадку слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК).

Отже, можна зробити **висновок** про те, що за часів Російської імперії закон передбачав право слідчого оскаржувати вказівки прокурора лише з питання арешту обвинуваченого; таке оскарження зупиняло виконання вказівки, а скарга вирішувалася у судовому порядку. Закон не передбачав оскарження слідчим інших вказівок прокурора, але правозастосовна практика йшла шляхом звернення слідчого до суду у разі, якщо він вважав будь-які вказівки прокурора незаконними. У перші роки радянської влади КПК УСРР 1922 р. передбачив право слідчого оскаржити до суду тільки пропозицію прокурора обрати запобіжний захід, змінити або скасувати його, а також постанову прокурора, яку він виносив за результатами розгляду скарги на деякі рішення, дії та бездіяльність слідчого. За КПК 1927 р. обсяг права слідчого на оскарження вказівок прокурора дещо зменшився: слідчий мав право оскаржу-

вати тільки вказівки щодо обрання, зміни або скасування обраного запобіжного заходу, при цьому оскарження вказівок не зупиняло їх виконання. Крім того, було відмінено судовий порядок оскарження; тепер слідчий оскаржував вказівки прокурора не до суду, а до вищестоящего прокурора. Незважаючи на законодавче обмеження кола вказівок прокурора, які мав право оскаржувати слідчий, правозастосовна практика йшла шляхом оскарження слідчим будь-яких вказівок прокурора. КПК 1960 р. зняв законодавче обмеження кола вказівок прокурора, які могли бути оскаржені слідчим, але залишив відомчий порядок їх оскарження вищестоящому прокурору. При цьому закон визначив вказівки, оскарження яких зупиняло їх виконання. Таким чином, до 2012 р. закон передбачав оскарження слідчим тільки вказівок прокурора. Загальне ж право оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора передбачено тільки КПК 2012 р. Водночас новий КПК виконання всіх без винятку вказівок прокурора зробив обов'язковим для слідчого та не передбачає випадків зупинення виконання оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності. Зупинення виконання оскаржуваних вказівок прокурора передбачалося попереднім законодавством та є доцільним у сучасний період у випадках, якщо їх виконання зачіпає конституційні права громадян.

Новий закон залишив тільки відомчий порядок оскарження рішень, дій та бездіяльності прокурора до вищестоящего прокурора, рішення якого є остаточним і не підлягає оскарженню до суду або інших органів. З урахуванням того, що за часів незалежності України тенденцією розвитку законодавства щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора було поступове розширення сфери судового порядку оскарження, свого подальшого обговорення потребує питання надання слідчому права оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність прокурора саме в судовому порядку.

Список використаних джерел

1. Устав уголовного судопроизводства // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. тома Б. В. Виленский. – М. : Юрид. лит., 1991. – С. 117–384.
2. Соколов А. А. Практическое руководство для судебных следователей : в 3 т. – Т. 1 / сост. А. А. Соколов. – Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1891. – 575 с.
3. Горбачов В. П. Питання обов'язковості вказівок прокурора та вирішення суперечностей між слідчим і прокурором у Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. / В. П. Горбачов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4 (67). – С. 35–45.
4. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1922 г. // Собрание Указов и Распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства Украины. – 12 окт. 1922 г. – № 41. – Приложение к ст. 598. – С. 671–726.
5. Уголовно-процессуальный кодекс УССР. Официальный текст с изменениями на 1 июня 1942 г. и с приложением постатейно-систематизированных материалов. – М. : НКЮ СССР, 1942. – 144 с.
6. Настольная книга следователя / под общ. ред. Г. Н. Сафонова. – М. : Юрид. лит., 1949. – 867 с.

7. Строгович М. С. Уголовный процесс / М. С. Строгович. – М. : НКЮ СССР, 1941. – 312 с.
8. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. – Т. 2 / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – 616 с.
9. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР : закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
10. Советский уголовный процесс : учебник / под ред. В. П. Божьева. – М. : Юрид. лит., 1990. – 432 с.
11. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе / А. П. Гуляев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 192 с.
12. Скрипін Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Скрипін Юлія Валеріївна. – Харків, 2008. – 219 с.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Харків : Одиссей, 2013. – 1104 с.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстиніан, 2012. – 1224 с.

Надійшла до редколегії 19.12.2014

ГОРБАЧЕВ В. П. ОБЖАЛОВАНИЕ СЛЕДОВАТЕЛЕМ РЕШЕНИЙ, ДЕЙСТВИЙ И БЕЗДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРОРА (РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО ИНСТИТУТА)

Проанализированы тенденции развития в Украине правового института обжалования следователем решений, действий и бездеятельности прокурора с момента создания института следователей. Установлено, что с 1927 г. отменён судебный порядок обжалования следователем решений прокурора и установлено обжалование только вышестоящему прокурору. В 1960 г. отменено ограничение круга указаний прокурора, которые могли быть обжалованы следователем. А Уголовный процессуальный кодекс Украины 2012 г. предусмотрел общее право обжалования следователем любых решений, действий или бездеятельности прокурора, сохранив при этом ведомственный порядок обжалования вышестоящему прокурору, решение которого является окончательным и не подлежит обжалованию в суд.

Ключевые слова: уголовно-процессуальный кодекс, прокурор, следователь, указания прокурора, обжалование решений прокурора.

GORBACHOV V. P. APPEAL BY THE INVESTIGATOR DECISIONS, ACTIONS AND INACTION OF THE PROSECUTOR (DEVELOPMENT OF LAW INSTITUTE)

Trends in the development the legal institution of appeal by the investigator decisions, actions and inaction of the prosecutor in Ukraine are analyzed since the establishment of the investigators institute. The conclusion is that in the period of the Russian Empire the law provided for the right of the investigator to appeal against the instructions of the Prosecutor only on the issue of arrest of the accused; this issue was resolved in court. The law did not provide for appeal by the investigator other instructions of the prosecutor, however, the practice of investigative activities went by contacting the investigator in court if he believed the instructions of the prosecutor illegal.

In the first years of Soviet power the Criminal Procedure Code (1922) provided the right of investigator to appeal to the court only the suggestion of the prosecutor to elect a preventive measure, change or cancel it, as well as the decision of the prosecutor, which he has adopted the results of consideration of complaints about some of the decisions, actions and inaction of the investigator.

According to the Code of Criminal Procedure (1927) scope of the right of the investigator to appeal the order of the prosecutor has slightly decreased: the investigator had the right to appeal only orders about the election, change or cancel the selected preventive measures (appeal against orders did not suspend their execution), and the right of appeal against the decision of the prosecutor on the results of consideration of appeals against the decision and actions of the investigator was not provided. Also judicial appeals were abolished; now the investigator appealed against the instructions of the prosecutor not to the court, but to the superior prosecutor. Despite the legal restriction of the range of instructions of the prosecutor, that the investigator had the right to appeal, law-enforcement practice went by way of appeal by the investigator any instructions of the prosecutor.

The Code of Criminal Procedure of 1960 did not limit the range of instructions of the prosecutor, which could be appealed by the investigator, but left departmental order of their appeal to a higher prosecutor. Thus, prior to 2012, the law provided for an appeal by the investigator only instructions of the prosecutor. The general right by the investigator to appeal against the decisions, actions or inaction of the prosecutor was provided by Criminal Procedural Code of Ukraine of 2012. However, law has not resumed the judicial appeal procedure and lefted departmental order of appeal to a higher prosecutor.

Keywords: criminal procedure code, prosecutor, investigator, instructions of the prosecutor, appeals against decisions of the prosecutor.